

HÌNH TƯỢNG RỒNG

TRÊN DI TÍCH KIẾN TRÚC Ở HỘI AN

TỔNG QUỐC HUNG

Bao đời nay, người Việt luôn tự hào mình là "con rồng cháu tiên", nên họ xem rồng là vật linh, là biểu tượng của sự tôn quý, thần thông quảng đại và ví rồng với khí phách của bậc đế vương. Từ đó mà hình tượng con rồng được sử dụng trang trí khá nhiều trên cung điện, đền đài, lăng tẩm của các bậc vua chúa. Nhưng theo thời gian, hình tượng con rồng cũng được sử dụng một cách khá phổ biến trong dân gian. Ở Hội An, vượt ra khỏi khuôn khổ cung đình, rồng đã "leo lên" mái đình làng, ẩn mình trong các bình sứ, quấn trên những cột đình rồi cuộn tròn trong lòng các bát đĩa, đôi khi lại trở thành môn thần gác cửa cho các điện thờ của các bậc thánh, thần.

Đến Hội An, chúng ta dễ dàng bắt gặp hình tượng rồng trong các di tích kiến trúc, từ dân dụng đến di tích thờ cúng, tín ngưỡng. Hầu hết trên bờ nóc các di tích lớn, như Quan Công miếu, đình Cẩm Phô, Sơn Phong hay các hội quán Phúc Kiến, Triều Châu, Quảng Triệu... đều trang trí đồ án rồng. Đây là phần xuất hiện nhiều nhất, dễ thấy nhất. Thông thường, những đồ án rồng trên mái được tạo theo các chủ đề phổ biến như: "lưỡng long triều dương" (hai rồng đối đầu chầu mặt trời), "lưỡng long tranh châu" (hai rồng đối đầu tranh nhau quả trân châu tóa lửa), "hồi long" (hai rồng quay ngược đầu lại nhìn mặt trời hay quả trân châu)... Đây có thể xem là đồ án chủ đạo, thiêng liêng trên di tích. Theo nhiều tư liệu cũng như thông qua truyền thuyết dân gian, những đồ án này có ý nghĩa là: "tam dương khai thái" - biểu tượng cho sự thái bình thịnh trị, phong điều vũ thuận (mưa thuận gió hòa).

Ngoài ra, theo triết học phương Đông, cụ thể là trong *Kinh dịch*, rồng được tôn là "thủ" (đầu), "quân vương" (vua chúa), là biểu tượng của quẻ Càn (trời), do đó mà có các quẻ "Càn vi thiên, vi quân", "Càn vi thủ" hay ở hào Cửu ngũ cũng cho rồng là biểu trưng ứng nghiệm của thiên tử lên ngôi: "phi long tại thiên, lợi kiến đại nhân"... Chất liệu để tạo đồ án rồng chủ yếu là bằng vữa vôi, mảnh gạch vỡ... ngoài cần mảnh sành sứ hoặc quét màu. Riêng ở hội quán Triều Châu, đồ án "lưỡng long triều dương" được tạo khá công phu, bằng cách cần những mảnh sứ nhiều màu được mang từ Trung Quốc sang. Như vậy, không chỉ giữ được độ lâu bền mà còn tạo thêm vẻ sắc sỡ, uy nghi sống động của cặp rồng.

Trên mái của rất nhiều di tích tín ngưỡng cũng thường trang trí đồ án khác liên quan đến rồng, đó là đồ án tứ linh: "long, lân, quy, phụng", như các di tích đình Cẩm Phô, lăng Ông ở Cẩm Kim... và nhiều nhà thờ tộc họ. Đặc biệt, tại di tích Quan Công miếu (chùa Ông), hình tượng của rồng được sử dụng khá nhiều, từ trang trí mái đến chạm khắc trên các đồ cửa, trên bông trính, trên diềm các bia đá và đồ án "lưỡng long tránh châu" được khắc nổi trên nền sơn đỏ của hai cánh cửa lớn một cách uy nghi, sống động. Độc đáo hơn là hai mắt cửa của chùa Ông cũng được tạo theo hình mặt rồng với khí phách đầy uy lực của một công trình tín ngưỡng dân gian bậc nhất ở Hội An. Có thể xem đây là đôi mắt cửa thuộc loại đặc biệt trong số hơn 20 loại hình mắt cửa được tìm thấy ở Hội An.

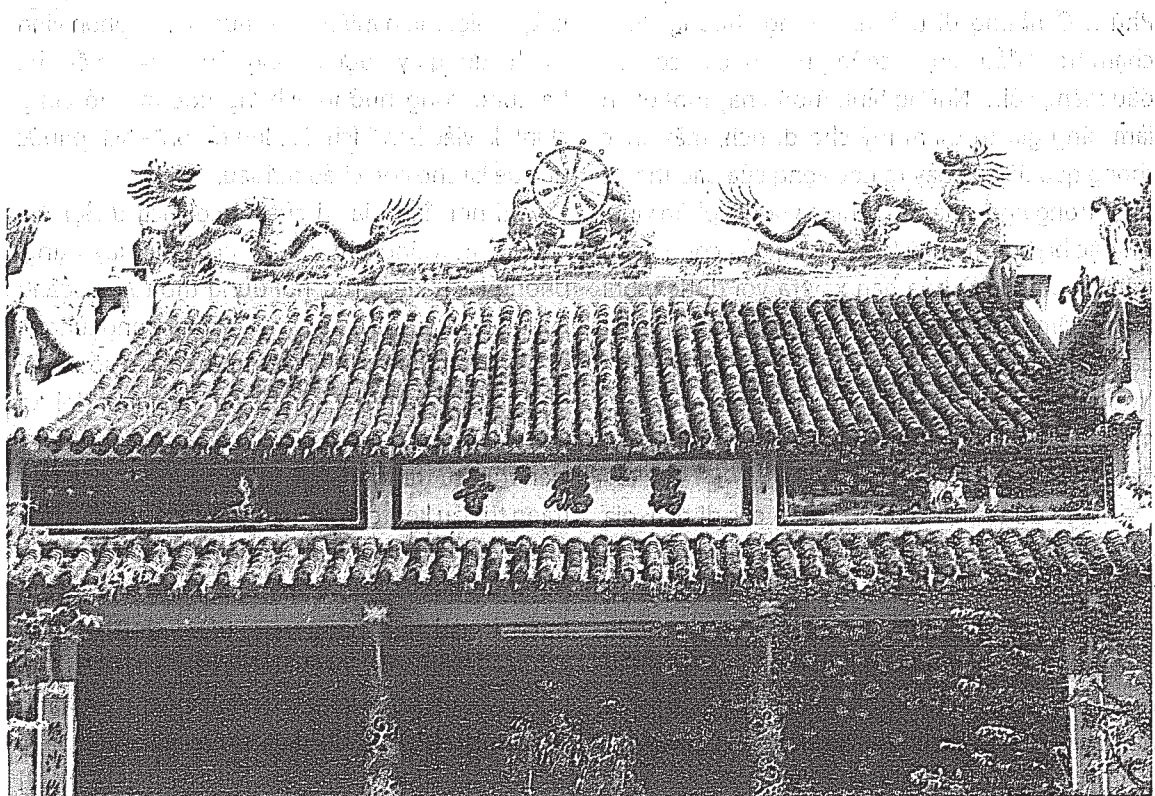
Ngoài Quan Công miếu, hội quán Phúc Kiến

cũng là nơi có nhiều đề tài trang trí về rồng. Bên cạnh rồng được trang trí trên mái, ở khu cổng (tam quan), đồ án về rồng cũng được sử dụng một cách rất phong phú, bao gồm "bích long" - 10 bức phù điêu được đắp nổi hình rồng trong 10 tư thế khác nhau rất uyển chuyển, mềm mại và sống động. Nhiều hình rồng, mặt rồng được gắn trên các cửa ra vào, vừa để trang trí mà cũng vừa để tôn vẻ uy nghiêm cho di tích, đồng thời cũng là vật trừ tà, trấn sát giữ của Thiên Hậu cung. Sau chánh điện của hội quán, trên một hồ nước lớn là một tác phẩm về rồng có thể nói là lớn nhất Hội An, đó là hình tượng rồng theo đề tài "long hý thủy" - hình ảnh một con rồng dài, uốn khúc vờn nước, được các nghệ nhân xưa tạo tác khá công phu bằng vật liệu hợp chất, bên ngoài cẩn toàn mảnh sứ Trung Hoa. Tương tự như vậy, ở khoảng sân rộng của hội quán Quảng Triệu cũng có một tác phẩm về rồng không kém phần hoành tráng, đó là tác phẩm "ngư long hý thủy", được tô đắp, cẩn mảnh tạo thế rồng vờn cá chép phun nước đùa vui. Đây là những đồ án gắn với ước mơ mưa thuận gió hòa mà dân gian hằng mong "phong điều vũ thuận", cuộc sống thăng hoa phát đạt như cá nước, rồng

mây tha hồ vùng vẫy.

Trong hậu tẩm của các di tích tín ngưỡng ở Hội An thường thờ chữ "Thần", nhưng có nhiều di tích lại đắp hình "long ẩn" rất lớn, với dáng vẻ uy nghi hùng dũng, như ở đình Sơn Phong, đình ấp An Bang, lăng Thành hoàng Tân Thành... "Long ẩn" là hình đầu rồng trực diện vươn ra phía trước, còn phần thân thì lại ẩn tàng trong các đám mây xanh. Ngoài ra, đồ án "long ẩn" còn được sử dụng nhiều trong việc chạm khắc hoặc vẽ trên các quần bàn, khám thờ, bệ thờ...

Ở Hội An, rồng còn được đắp nổi uốn khúc quấn mình trên các trụ/cột của di tích, như Khổng Tử miếu, chùa Pháp Bảo và ở nhiều nhà thờ tộc họ. Bên cạnh đó, rồng cũng được vẽ trên các cột trong điện thờ của các di tích tín ngưỡng, như Quan Công miếu, hội quán Phúc Kiến... Trên trán các khám thờ cũng thường khắc hình rồng lá, lưỡng long châu lưỡng nghi... Ngoài ra, trên các khám thờ, bệ thờ, quần bàn... trong di tích cũng thường được trang trí các đồ án liên quan đến rồng như: "bàn long" (rồng cuộn tròn), "long ẩn" (rồng ẩn trong mây), "long hý thủy" (rồng phun nước), "lý ngư hóa long" (cá chép hóa rồng), "lý ngư khiêu

Một loại hình trang trí rồng trên kiến trúc cổ ở Hội An - Ảnh: Tư liệu

long môn" (cá chép vượt vũ môn, hóa rồng)... Đây là những đồ án gắn liền với ước mơ cuộc sống thăng hoa phát đạt, tiến đồ quang minh xán lạn.

Trước các di tích tín ngưỡng, nhà thờ tộc bao giờ cũng có một bức bình phong án ngữ, hầu hết mặt trước các bức bình phong đều đắp vẽ đề tài liên quan đến rồng: "long mã phụ hà đồ" - hình ảnh một con vật linh, với mình ngựa, đầu rồng, toàn thân được phủ bởi vảy rồng, trên lưng chở một bức đồ hình. Đây là hình gắn với triết học cổ đại phương Đông, gắn với "tiên thiên bát quái" trong Kinh dịch. Tương truyền, vua Phục Hy thấy con long mã (còn gọi là con nghê) xuất hiện trên sông Hoàng Hà, trên lưng có chở một bức đồ nên ông đã sáng ra "tiên thiên bát quái", gọi là "Hà đồ". Sau vua Văn Vương nhà Chu cũng bắt gặp con rùa, trên lưng chở sách nên mới đặt ra "Cửu trụ", sáng tác ra "hậu thiên bát quái", gọi là "Lạc thư", để giải thích về vũ trụ truyền mãi cho đến ngày nay. Mặt sau của các bình phong cũng thường đắp vẽ đề tài "lý ngư hóa long", "long ẩn", "bàn long"...

Không riêng gì di tích tín ngưỡng, ở Hội An, hình tượng con rồng còn được sử dụng khá nhiều trong các công trình nhà ở dân dụng, như các nhà Quân Thắng, Tấn Ký, Triều Phát, 48 Trần Phú, 80 Trần Phú... Ở những di tích này, rồng thường được chạm trổ ở đầu kèo, vì chống rường, làm con kê, đầu máng xối... Những hình tượng này một phần làm tăng giá trị thẩm mỹ cho di tích, mặt khác thông qua đây để bày tỏ ước vọng của bao thế hệ sống trong ngôi nhà về sự thịnh vượng, phồn vinh. Và, đặc biệt đây còn là biểu tượng của công năng trấn hỏa, tiêu trừ hỏa hạn xảy ra với di tích, bởi quan niệm dân gian cho rằng, rồng là loại linh vật gắn liền với tứ hải Long Vương, những vị thần được Ngọc hoàng thượng đế giao cho nhiệm vụ làm mưa, tạo thủy, có quyền năng trấn át được hỏa tai, đem lại sự bình yên cho gia chủ.

Nhiều đồ tế tự, đồ dùng trong các di tích, gia đình ở Hội An cũng sử dụng các đồ án về rồng để trang trí, như các long đình (dụng cụ hóa vàng mã) ở các hội quán (Hải Nam, Phúc Kiến). Các gậy thờ, lư thờ, giá kính, chân đèn, giá quán tẩy... cũng đều chạm hình rồng, đầu rồng. Nhiều đồ gia dụng như: đèn, chén, đĩa, tô... cũng vẽ hình rồng, cá chép hóa rồng, trúc hóa long, mai hóa long...

Đặc biệt, trong các di tích của Phật giáo ở Hội An, hình tượng rồng cũng được sử dụng một cách phong phú, đa dạng. Ngoài việc sử dụng hình rồng để trang trí mái, trang trí cột, rồng còn được chạm khắc trên các bài vị (long vị) thờ một cách công phu, sắc xảo để thờ các bậc tổ sư, trên phần quai chuông của đại hồng chung các chùa cũng được đúc hình rồng, tức con bồ lao... Tượng thờ các vị Phật, Bồ tát... cũng liên quan đến rồng rất nhiều, như Quan Thế Âm Bồ tát cưỡi rồng, tượng Thích Ca cưỡi long theo tích Phật Thích Ca sơ sinh có 9 con rồng phun nước để tắm cho ngài hay tượng Long nữ... Rồng còn được Phật giáo xem là một trong Bát bộ chúng - Thiên long bát bộ, là thần hộ pháp của Phật giáo.

Một đề tài khác về rồng được người Hội An xưa sử dụng phổ biến, đó là "rồng dây" để trang trí trên các vách gỗ, các đồ cửa, làm con kê đỡ kèo, trang trí trên trán bia, diềm bia... Rồng dây là hình đầu rồng, còn lại toàn thân là những cành hoa lá, như cúc dây, cành dưa... Đề tài này sở dĩ được sử dụng nhiều bởi hình thức đã được cách điệu đơn giản, dễ chạm khắc mà lại mang nhiều ý nghĩa sâu xa. Đầu rồng là biểu tượng của sự vinh hoa phát đạt, sự hưng thịnh phồn vinh; thân là các loại hoa dây gọi là "qua điệt miên miên" cầu chúc cho sự phồn vinh thịnh vượng ấy được trường tồn, được nhiều thế hệ cùng cộng hưởng. Những ước mơ đó cũng chính là việc làm "tích đức lưu tử tôn" - tích phước đức để lại cho con cháu đời sau.

Khi nói đến giá trị của các di tích ở Hội An, chúng ta không chỉ nói về niên đại xây dựng, phong cách kiến trúc, nội dung thờ tự hay công năng sử dụng, mà chiều sâu ẩn chứa trong từng di tích, đó là những đồ án trang trí, trong số đó có nhiều đồ án về rồng. Rồng đã được người Hội An xưa sử dụng khá nhiều trong những công trình kiến trúc, từ trang trí mái, trụ/cột, bình phong đến trang trí đầu kèo, con kê, mắt cửa, trong đồ dùng tế tự, gia đình... bởi có hình tượng rồng mà các di tích ở Hội An đã được tôn thêm phần mỹ lệ, nghiêm trang. Ngoài chức năng trang trí mỹ thuật, những đồ án về rồng còn bày tỏ những ước vọng tươi đẹp trong sáng của người xưa về một cuộc sống hạnh phúc, mưa thuận gió hòa và phồn vinh thịnh đạt.